

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

10(19)

2010

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

LI
LEIDVYKLA

VILNIUS 2010

REDAKCINĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Vilniaus pedagoginis universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKCINĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė (Vytis Čiubrinskas)</i>	5
<i>Foreword (Vytis Čiubrinskas)</i>	8

Straipsniai / Articles

Auksuolė Čepaitienė

Giminystės idėja ir paveikslas: genealoginis mąstymas Lietuvoje	11
An Idea and a Picture of Kinship: Genealogical Thinking in Lithuania	35

Irma Šidiškienė

Internetiniai tekstai kaip vedybų tyrimo šaltinis	37
Internet Texts as a Source for Marriage Research	59

Thomas M. Wilson

Elites, Networks and the Anthropologies of Policy and Borders: Some Suggestions from Ireland	61
Elitas, socialiniai tinklai bei viešosios politikos ir paribio antropologijos: keletas pasiūlymų iš Airijos	75

Ida Harboe Knudsen

Keletas pasvarstymų apie žmogaus amžių, politiką ir politikus kaimo bendruomenėje, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą	77
Some Reflections on Age, Politics and Politicians in a Rural Community after Lithuania's EU-entrance	90

Kristina Šliavaitė

Deindustrializacija, socialinis nesaugumas ir išgyvenimo strategijos posovietinėje erdvėje: Visagino atvejis	93
Deindustrialization, Social Insecurity and Strategies of Survival in the Post-Soviet Region: the Case of Visaginas	114

Tea Golob

The Meanings of "Home" and "Homeland" in Slovene Diasporic Communities	117
<i>Namų</i> ir <i>tėvynės</i> įprasminimas slovėnų diasporos bendruomenėse	135

Daiiva Repečkaitė

Rusakalbių izraeliečių kultūros apibrėžtys kasdienybėje: nuo rafinuotų manierų iki bendravimo kodų	139
Everyday Definitions of Culture by Russian-speaking Israelis: from Sophisticated Manners to Codes of Communication	160

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Ramūnas Trimakas. Lietuvių liaudies medicina: etnografiniai ir folkloristiniai aspektai. XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus pirmoji pusė (<i>Veronika Gribauskaitė</i>)	163
Lietuviškojo identiteto trajektorijos. V. Čiubrinskas ir J. Kuznecovienė (sud.) (<i>Gediminas Lankauskas</i>)	166
Victor C. de Munck. Kultūros tyrimai: patirtis ir apibendrinimai (<i>Auksuolė Čepaitienė</i>)	168
Pirmieji lietuviai Teksase. The first Lithuanians in Texas: parodos katalogas / exhibition catalog. V. Čiubrinskas ir J. Genys (sud.) (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	171
Nijolė Marcinkevičienė. Metai už stalo. Kalendorinių švenčių ir sezoniniai valgiai (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	177
Darius Staliūnas. Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863 (<i>Remigijus Civinskas</i>)	181

Konferencijos / Conferences

Tarptautinė konferencija „Identiteto politika antropologiniu požiūriu“ Klaipėdos universitete (<i>Rimantas Sliužinskas</i>)	186
Rusijos etnografų ir antropologų kongresas Orenburge (<i>Jonas Mardosa</i>)	192

Sukaktys

Profesorei Pranei Dundulienei 100 metų (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	195
Jubiliatė Janina Genovaitė Laniauskaitė-Morkūnienė (<i>Irena Regina Merkienė</i>)	197

Giminystės idėja ir paveikslas: genealoginis mąstymas Lietuvoje

Auksuolė Čepaitienė

Lauko tyrimai Lietuvoje atskleidė liaudiškų giminystės vaizdinių ir sampratų įvairovę, kurią ypač sustiprina žmonių pabrėžiami individualumo ir kūrybos aspektai. Vis dėlto šiame minčių ir atvaizdų margumyne glūdi žmonių sąryšio per gimimą ir kilmę sureikšminimas. Tai genealoginę paradigmą pagrindžianti idėja, atpažįstama žmonių samprotavimuose apie giminystę, jos vaizdavimo praktikoje, liaudiškame giminiškumo apskaičiavimo modelyje, tarsi aidu atliepiančiame istorinius laikus. Tad nepaisant respondentų tvirtinimų, kad giminystės samprata yra individuali, genealoginis mąstymas – kaip matrica arba tinklelis – yra tas vienijantis pradai ir pagrindas, kuriame randasi giminystės sampratų ir atvaizdų įvairovė. Šio straipsnio tikslas – nagrinėti giminystę kaip žmonių turimą ir kuriamą idėją, išreiškiamą žodžiu ir vaizdu ir kultūriškai reprezentuojamą individualiuose kontekstuose, ir rasti giminystės sampratas siejančią logiką. Giminystės idėja suprantama kaip mentaliniu lygmeniu suformuluota esmė ir kokybė, kuri „pirmiausia (arba tik) tenkina intelektinius ir tik po to – kasdienius poreikius“ (Lévi-Strauss 1997: 21). Straipsnyje ji nagrinėjama kaip etnografinėje tikrovėje apčiuopiamas *sąmoningas modelis* (Lévi-Strauss 1953; Ward 1965), atsiskleidžiantis eminėje perspektyvoje. Empirinis straipsnio pagrindas – 1997–2007 m. autorės atlikti lauko tyrimai skirtingose Lietuvos vietovėse ir XX a. kraštotyrininkų užrašyti bei publikuoti žmonių pasakojimai.

Dr. Auksuolė Čepaitienė, Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos skyrius, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius, el. paštas: auksuole@cepaitis.aiva.lt

Sykį kalbantis su pažįstamais jie manęs paklausė, ką aš dabar veikiu, prie kokios temos dirbu. Atsaciau, kad šiuo metu domiuosi giminyste. Ir iš karto išgirdau antrąjį klausimą apie tai, kokia yra *mano* giminystės samprata. Sutrikau nežinodama, kaip atsakyti: ar aiškinti antropologinį požiūrį į giminystę, ar sakyti savo asmeninę nuomonę, kurios tarsi ir neturiu. Tačiau man ėmus kažką nerišliai kalbėti, pokalbio dalyvis nekantriai nutraukė ir išdėstė, kaip jis pabrėžė, *savo* giminystės sampratą. Tapo akivaizdu, kad antrasis man pateiktas

klausimas iš tiesų nebuvo skirtas man – jis tebuvo puiki proga pašnekovui atskleisti savąjį požiūrį, kuris, skirtingai nei mano, buvo aiškus ir išbaigtas. Tai buvo išpūdinga, nuosekliai išplėtotą koncepcija, kurią, kaip jis teigė, buvo pats sukūręs. Pokalbio metu jis ją nusakė žodžiu, nors vėliau paaiškėjo, kad turėjo nubraižęs ir genealoginę schemą. Pagrindinė jos mintis: giminystė – tai piramidė, kurios viršūnėje yra jis pats, savo tėvų, senelių ir protėvių palikuonis, nes „visi jie manyje, nes jie – tai aš“. Piramidės pamatas, užimantis akimi neaprepiamą plotą, yra jo protėviai ir „šaknys“, priskiriančios jį rasei, valstybei, tautai, šeimai. Kiekvienas žmogus, jo teigimu, yra savosios kartos atstovas, tėvai – antroji karta, keturi seneliai – trečioji, aštuoni proseneliai – ketvirtoji karta. Jis priminė genetikų žodžius, kad asmenybėje atsispindi protėvių bruožai iki šešioliktos kartos – ir tai apima net 32 768 žmones, kraujo ryšiais susijusius gimines. Iš savo protėvių žmogus paveldi genus, išvaizdą, gyvybingumą ir ligas, gyvenimo būdą, papročius, tradicijas ir kalbą. Ši conceptualų ir scheminį kilmę pagrįstą vaizdinį pašnekovas buvo papildęs savo protėvių sąrašu, kuriame jie buvo suskirstyti pagal kartas ir identifikuoti vardais, pavardėmis, lotyniškais ir lietuviškais giminystės terminais su šalia pridėtomis gimimo ir mirties datomis.

Tokia preciziškai logiška ir vizualiai nuosekli giminystės samprata, beje, apimanti genetikos žinias, požiūrius į rasę, valstybę, tautą, šeimą ir individą, man priminė ir kitus lauko tyrimų metu aptiktus atvejus. Tai pateikėjų pasakojimuose ar kitaip atsiskleidusios sampratos ir vaizdiniai, kurie tarsi aiškinamieji modeliai nusako įsivaizduojamą giminystės esmę. Jais vadovaudamiesi žmonės skirsto aplink save esančius žmones, gyvuosius ir mirusius, su kuriais jie yra susiję kraujo ir santuokos ryšiais, juos priskirdami *saviems*, t. y. giminėms, arba atmesdami kaip *svetimus* ar apskritai paneigdami bet kokią giminystės prasmę. Tos idėjos turi normatyvinį atspalvį, tačiau nėra taisyklės ir normos, bet greičiau politiniai, o tiksliau, pasaulėžiūriniai, kosmologiniai dariniai (plg. Campbell 2010).

Kita vertus, lauko tyrimų metu pateikėjai pabrėždavo, kad jų giminystės samprata yra individuali ir savita – tai puikiai iliustruoja minėtas pavyzdys. Tad net buvo kilusi mintis, kad liaudiškoji giminystės samprata, kurią siekiu pažinti, yra įvairių skirtingų, kartais ir prieštaringų giminystės vaizdinių daugialypė mozaika. Nes kiekviena idėja čia unikali, mentaliniu lygmeniu suformuluota esmė ir kokybė, dažniau apibendrinanti individualias patirtis ir žyminti asmenines elgsenos strategijas nei paklūstanti bendruomeniškai pripažįstamiems dėsningumams. Vis dėlto išliko ir abejonių. Ar iš tiesų atskirų žmonių giminystės sampratos yra individualios ir nėra jokio ryšio tarp žmonių turimų, atrodytų, skirtingų vaizdinių? Ar nėra ryšio tarp kalba nusakomų giminystės sampratų

ir jų vaizdinių išraiškų? Ar nėra ryšio tarp individualių požiūrių į giminystę ir visuotinai ar oficialiai paplitusių jos apibrėžimų? Galų gale kokios idėjos organizuoja liaudišką giminystės supratimą Lietuvoje?

Šio straipsnio¹ tikslas – nagrinėti giminystę kaip žmonių turimą ir kuriamą idėją, išreiškiamą žodžiu ir vaizdu, socialiai ir kultūriškai reprezentuojamą individualiuose kontekstuose, ir šioje liaudiškoje sampratoje įvairovėje pabandyti rasti juos siejančią logiką. Straipsnį sudaro keturi skyriai: pirmame aptariama teorinė prieiga, leidžianti žvelgti į giminystę kaip į empiriškai atpažįstamą liaudišką mentalinę konstrukciją ir pasirinkti tuos instrumentus, kuriais priartėjama prie etnografinės medžiagos; antrame analizuojami žodžiais nusakomi žmonių giminystės vaizdiniai ir sampratos; trečiame ir ketvirtame – šiandienės vaizdinės giminystės reprezentacijos (trečiajame – šiuolaikinėje visuomenėje paplitusios genealoginės schemas, jų įvairovė ir kūrybingumas; ketvirtame – liaudyje gyvuojanti ir istorinius laikus siekianti giminiškumo apskaičiavimo ir vaizdavimo sistema, struktūriškai besisiejanti su žodinėmis ir kitomis scheminėmis reprezentacijomis). Tampa akivaizdu, kad nepaisant žmonių tvirtinimų, jog jų giminystės samprata yra individuali ir individualiai konstruojama, visų jos variantų gilumoje glūdi genealoginis mąstymas kaip matrica arba tinklelis, kuriame randasi liaudiška giminystės vaizdinių įvairovė.

Empirinis šio straipsnio pagrindas – etnografinė medžiaga, sukaupta 1997–2007 m. lauko tyrimų metu dirbant įvairiose Lietuvos vietovėse ir besidomint giminyste. Man tai buvo nauja sritis. Lietuvoje, kaip, beje, ir kitur Europoje (plg. Bestard–Camps 1991), nuo seno ypatingas dėmesys skiriamas šeimos tyrimams, tuo tarpu giminystės tema yra prie jų tik „nedrąsiai prisiglaudusi“. Lietuvoje daugiausia apie tai rašė Angelė Vyšniauskaitė (Vyšniauskaitė 1964; Vyšniauskaitė 1995). Ji giminystę nagrinėjo taip pat šeimos tyrimų kontekste, ypač sureikšmindama terminiją. Beje, kaip ir lenkų etnologas Slawojus Szyrkiewiczzius (Szyrkiewicz 1992).

Pirmą kartą apibendrinti lauko tyrimus pabandžiau 1998 m. Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus konferencijoje „Etninės kultūros kaita XX amžiuje“, taip tarsi pateikdama paraišką tolesniems tyrimams. Nuo to karto praėjo nemažai laiko, gerokai prasiplėtė etnografinė patirtis, nagrinėjamų temų ratas ir su giminyste susijusių projektų apimtys. Didžioji tyrimų dalis įgyvendinta dirbant su Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus indivi-

¹ Šis straipsnis yra pranešimo, skaityto tarptautiniame kolokviame Centre de Cooperation Franco-Norvegienne en Sciences Sociales et Humaines, Maison des Sciences de l'Homme Paryžiuje 2005 lapkričio 24–25 d. variantas. Autorė nuoširdžiai dėkoja Enric Porqueres i Gené ir kitiems seminaro organizatoriams už galimybę dalyvauti giminystės temai skirtoje diskusijoje, o jos dalyviams už kritines pastabas, paskatinusias pergalvoti daugelį dalykų. Dėkinga ir anonimiam šios straipsnio recenzentui.

dualia programa „Etniškumas ir socialinis solidarumas“ (1999–2006 m.), kuriai medžiaga rinkta pagal Lietuvos kultūros ministerijos finansuotus projektus. Neįkainojama dalykinė ir lyginamoji patirtis įgyta dalyvaujant tarptautiniame Europos Komisijos finansuotame 5FP projekte „Viešasis genetikos supratimas: tarpkultūrinis ir etnografinis „naujosios genetikos“ ir socialinio tapatumo tyrimas“ (2002–2005)². Ją papildė ir Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo finansuotas projektas „Normatyvinis ir liaudiškasis giminystės ir etniškumo supratimas“ (2005 m.)³.

1997–2007 metų vasaromis teko buvoti skirtingų Lietuvos regionų miesteliuose, miestuose, kaimuose – Giedraičiuose, Ylakiuose, Kuršėnuose, Raguvoje, Pajūryje, Šiauliuose, Utenoje, Matuizų kaime (Varėnos r.), Alytaus, Kėdainių, Šilalės, Švenčionių, Utenos, Varėnos, Vilniaus rajonuose ir kitur. Į kai kurias vietas sugrįždavau ir antrą kartą. Vietovių pasirinkimas priklausė nuo tuo metu vykusių kraštotyros ekspedicijų ir yra susijęs su Lietuvos etnografų tradicija kiekvienai temai surinkti medžiagos iš įvairių etnografinių regionų. Mano tikslas buvo bendraujant su įvairiais konkrečios vietovės žmonėmis pažinti jų giminystės sampratą kaip bendruomeninį konceptą. Su pateikėjais kalbantis laisvai domėtasi jų asmeninėmis istorijomis, su giminyste susijusiomis patirtimis ir praktikomis, įvairiais samprotavimais ir emocijomis, kurias tekdavo išgyventi kartu, ar įvairiais materialiais objektais, netikėtai atsiradusiais besikalbant, pvz., nuotraukomis, knygomis, užrašais, paveldėtais daiktais, vaikų gimimo proga pasodintais medžiais ar pan. Giluminių, pusiau struktūruotų etnografinių interviu metu stengtasi sužinoti apie tai, kas yra giminystė ir kokios jos prasmės, išsiaiškinti giminystės terminiją, ribas ir santuokines taisykles, giminystės socialines praktikas ir kitas socialinio solidarumo formas. Vėliau kalbėtasi ir apie naujas reprodukcines technologijas, genetiką ir jų ryšį su giminyste, giminystės normatyvinius aspektus. Pokalbiai, fiksuoti kaip tekstai, apima ne tik tai, apie ką buvo kalbama, bet ir tai, kas vyksta tarp tų pokalbių. Gyvenant nedaug gyventojų turinčiuose miesteliuose (kurie kitur būtų vadinami kaimais) gana greitai paaiškėdavo, kad vieno pašnekovo pasakojimas siejasi su kito pašnekovo. Tad stengdavausi išsigilinti į tos vietos bendruomenės gyvenimą, tradicijas, istoriją ir daugelį kitų dalykų. Įvertinau ir tai, kad tyrimas atliekamas „savoje“ visuomenėje ir „namuose“, kuriuos, kaip man atrodo, neblogai pažįstu, nes čia gyvenu, moku kalbą ir esu su šia vieta ir žmonėmis susijusi daugybe ryšių. Vis dėlto atvažiavusi į naują vietą žinojau, kad ir ši vieta, ir jos žmonės yra

² The Public Understanding of Genetics: A cross-cultural and ethnographic study of the ‚new genetics‘ and social identity. European Commission Fifth Framework Programme: Quality of Life and Management of Living Resources. Contract number: QLG7-CT-2001-01668.

³ Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas T-05201. Norminis ir liaudiškasis giminystės bei etniškumo supratimas (2005).

unikalūs, o aš ne ką teišmanau apie giminystę, kurią noriu pažinti. Tad vieta ir vietos man yra kažkas daugiau nei geografija. Svarbiausias čia lokalizuotas, intersubjektyviai ir su pašnekovais abipusiškai išgyvenamas siekis suprasti, kas yra giminystė (Edwards 2010; Duranti 2010). Pagrindiniai pagalbininkai šiame kelyje yra pateikėjas ir tema.

Teorinės priegios: giminystė kaip *sąmoningas modelis*

Šis straipsnis etnografinis. Tačiau, prieš nagrinėdama liaudiškąsias giminystės sampratas, vis dėlto turiu nusakyti savąsias teorines priegias. Tad šiame skyrelyje pabandyčiau tarsi eskizuodama parodyti kelią, kuriuo einu link etnografinio giminystės pažinimo Lietuvoje.

Robertas Parkinas ir Linda Stone šeimai ir giminystei skirtos antropologinės chrestomatijos skyrelio *Giminystės idėja antropologijoje* (Parkin, Stone 2004) pradžioje teigia, kad įprasta (bent Vakaruose) giminystę suvokti kaip iš biologinio ryšio kylančius saitus, besirandančius seksualinių santykių ir gimimo, pradėjimo ir gimdymo pagrindu. Vakarų tradicijoje paplitęs giminystės vaizdinys, kad abu sutuoktiniai vienodai reikšmingai prisideda prie vaiko gimimo (žr. taip pat Harris 1998: 123–124), o sutuoktinių poros palikuonys – vaikų grupės – yra broliai ir seserys tarpusavyje. Tačiau biologinis ryšys ir aspektas visais atvejais yra panašus ir nepaaiškina giminystės pavidalų kultūrinės įvairovės (Parkin, Stone 2004: 2–3). Geografiškai išsisklaidžiusios konkrečios gyvenimiškos tikrovės pripildytos ne tik įvairovės, bet ir giminystės lankstumo, neapibrėžtumo, netikėtumo ar prieštaravimo pavyzdžių, taip traukiančių socialinių antropologų dėmesį (Peletz 2001). Ne vienas jų pastebi ir tai, kad norint suprasti giminystę reikia ją įvertinti laiko perspektyvoje ir istoriškai (pvz., Segalen 1986; Strathern 1992; Burguière, Klapisch-Zuber, Segalen, Zonabend 1996; Finkler 2000).

Giminystė – tai socialinė tvarka (Fortes 1969). Viena iš jos esmių yra jos aistra klasifikuoti žmones. Tai matyti žvelgiant į gyvenimiškas ir antropologų intelektines praktikas. Klasifikacinis polinkis yra giminystę apibūdinanti ypatybė, išreiškiamą žmonių vartojamais giminystės terminais ir kilmės nustatymo taisyklėmis. Yra dvi žmonių naudojamos ir socialinių antropologų išskirtos giminystės ir kilmės nustatymo sistemos – tai kategorija, akcentuojanti žodį arba terminą, kuriuo giminystės ryšys įvardijamas, ir genealogija, pabrėžianti tą ryšį (Parkin 1997: 50–53). Lewisas Henry's Morganas giminystės studijas antropologijoje, kaip, beje, ir antropologijos discipliną, pradeda tyrinėdamas giminystės terminus socialine ir kultūrine prasme. Meyeris Fortesas, pakartodamas Leslie'o White'o žodžius apie šį didįjį L. H. Morgano atradimą, pabrėžia: „Faktas yra tai, kad papročiai, kaip įvardinti gimines, turi mokslinę vertę“ (Fortes 1969: 9). Kiek vėliau W. H. R. Riversas įvertino ryšį tarp terminijos

ir socialinės organizacijos. Jis standartizavo genealoginį modeliavimą ir kaip antropologinio tyrimo įrankį 1910 m. publikuotame straipsnyje *Genealoginis antropologinio tyrimo metodas* (Parkin 2004; Bamford, Leach 2009: 2; Bouquet 2001: 98). Iki šiol genealoginiu metodu naudojasi antropologai, taip pat ir istorikai, teisininkai, demografai ir daugelis kitų. Šią priegią sureiškina ir atskira giminytės tyrimų kryptis, taikanti formalią analizę, pvz., Haroldas Scheffleris, Floydas Lounsbury'as (Parkin, Stone 2004: 12) ar Davidas B. Kronenfeldas (Kronenfeld 2001), Dwightas W. Readas (Read 2001). Genealoginis metodas antropologijoje laikosi tvirtai, nepaisant Davido Schneiderio bandymų nuvainikuoti jį pagrindžiančias prielaidas (Schneider 1984).

Tačiau genealoginis mąstymas šiame straipsnyje suprantamas ne kaip antropologinis metodas, bet kaip etnografinėje tikrovėje atsiskleidžiantis socialinis ir kultūrinis faktas (Bouquet 1996; Carsten 2007; Bamford, Leach 2009). Siekdama jį atpažinti gausybėje etnografinės medžiagos, grįžtu prie klasikinių darbų, einu tuo keliu, kuriuo atlikdama giminytės tyrimus ėjo Barbara E. Ward (Ward 1965), pasiskolindama *sąmoningo modelio* sąvoką iš Claude'o Lévi-Strausso straipsnio *Socialinė struktūra* (Lévi-Strauss 1953). Žvelgdamas į socialinę struktūrą kaip į metodą ir modelį, sukonstruotą empirinės realybės pagrindu, C. Lévi-Straussas teigia, kad kategorija „modelis“ gali būti taikoma ir nagrinėjant gyvenimiškai apčiuopiamą etnografinę tikrovę. Jis atkreipia dėmesį, kad antropologas lauke susiduria su dviem rūšių situacijomis: su „žaliais“ reiškiniais ir sąmoningais modeliais, kultūriškai sukonstruotais siekiant paaiškinti tuos reiškinius. Pastaruosius jis vadina *savadarbiais* (*home-made*) modeliais, kurie yra žmonių pateikiamos teorinės reiškinio reprezentacijos ir aiškinimai, panašiai kaip normos, palaikantys konkretaus reiškinio būtį (plg. *giminiškumo vaizdiniai* iš Edwards, Strathern 2000; *žmonių turimi šeimos ir giminytės supratimai* iš Finkler 2001; *liaudiški modeliai* iš Parkin 1997: 13). Tai tarsi mentaliniu lygmeniu suformuluotos esmės ir kokybės, kurios „pirmiausia (arba tik) tenkina intelektinius ir tik po to kasdienius poreikius“ (Lévi-Strauss 1997: 21). B. E. Ward nagrinėdama, kaip vieno Pietų Kinijos kaimo žvejų bendruomenė aiškina savo tapatybę, atkreipė dėmesį į tris skirtingus kultūriškai sukonstruotus giminytės vaizdinius: tai pačių žmonių sukonstruotas *savadarbis*, arba *tiesioginis modelis* (*immediate model*), oficialioje rašytinėje tradicijoje gyvuojantis *ideologinis modelis* (*ideological model*), pagal kurį žmonės koreguoja tiesioginį, ir tos pačios visuomenės žmonių grupių kitų grupių atžvilgiu turimi *vidaus stebėtojo modeliai* (*internal observer's models*) (Ward 1965). Ji pabrėžia liaudiškųjų modelių įvairovę, tuo pat metu primindama ir tai, kad šioje situacijoje žmonės kalba apie savosios tapatybės vientisumą, ir tai ji apibūdina kaip *įvairovę vienodume* (*variety-in-uniformity*). Požiūris į giminytę kaip į sąmoningą modelį ir etnografinę tų modelių įvairovę yra ypač svarbūs šiam straipsniui.

Klausimas, kas yra giminystė

Kas yra giminystė? – svarbus analitinis ir etnografinis šiame straipsnyje keliamas klausimas. Vienaip ar kitaip suformulavusi jį pateikdavau pateikėjams lauko tyrimų metu. Tai buvo neblogas pretekstas pradėti pokalbį apie giminystę, paaiškinti apie tyrimą ar pakviesti pašnekovus apibendrinti pasakojimus. Šis klausimas buvo įdomus ir jiems, nors kartais tekdavo patikslinti, ką aš turiu omenyje.

Žmonių atsakymai yra įvairūs: sureikšminantys giminystę ir pilni gražių žodžių, palyginimų, metaforų; prieštaringi, keliantys abejonių ar neigiantys bet kokią jos prasmę; lakoniški ar paprasti, pasakojimai apie konkrečius gimines ar bendravimo praktiką. Susidaro išpūdis, tarsi kiekvienas giminystę supranta savaip. Tą išpūdį sustiprina ir tai, kad patys pašnekovai dažnai pabrėžia savo požiūrio individualumą. Struktūriniu požiūriu jų atsakymai yra išbaigti. Juose giminystė yra socialinė praktika ir abstrakti idėja. Net ir tuo atveju, jei giminystė pašnekovams – konkreti ir nesureikšmintą gyvenimo dalis, jie grupuoja aplink save esančius žmones vadovaudamiesi tam tikra idėja, padedančia klasifikuoti gimines pagal artimumo laipsnį, eiliškumą, giminiškumo ribas ir pan. Taigi visi pašnekovai žino, kas yra giminystė. Tą kiekvieno, net ir to, o gal ypač to, kuris neigia giminystės svarbą, turimą idėją siūlau laikyti sąmoningu giminystės modeliu (plg. Ward 1965).

Reikšminiu požiūriu žmonių turimos giminystės idėjos susitelkia ties dviem akcentais – asmenimis (*giminės*) ir ryšiu (*kraujo ryšys*, taip pat *trauka*, *dvasinė parama*, *žmogiška šiluma* ir t. t.). Kartais respondentai juos atskiria ar net supriešina, kartais sudeda drauge. Tačiau asmuo ir ryšys jiems yra du lygiavertiškai svarbūs, bet savarankiški ir vienas kito atžvilgiu laisvi socialiniai bei kultūriniai dariniai. Vis dėlto pokalbį apie tai, kas yra giminystė, pateikėjai dažnai pradeda nuo asmenų, t. y. nuo giminių – giminystės terminais vadinamų žmonių – vardijimo:

Giminystė – tai broliai, seserys, ciocės, dėdės. Mes visi esam giminės (Juozapas, g. 1923, Plungė).

Giminystę suprantu kaip gimines. Visi yra giminės – tėvai, broliai, seserys, uošviai... Jie visi. Visi giminės yra giminystė. Bočiai, močiutės, tetos... (Danutė, g. 1933, Vyžančiai).

Mano supratimu, tai [giminystė] tėvai, seneliai. Po jų esame mes – vaikai ir tęsiasi, ir tęsiasi. Tai yra giminė, giminystė. Seneliai, proseneliai, vaikai, vaikaičiai priklauso giminei. Taip visa giminė nuo pradžios iki pabaigos. Tai giminė, žmonės. Toliau ir toliau – broliai, seserys, pusseserės, tetos, tetulės – jie visi yra giminės. Mes esam jų vaikai – pusbroliai ir taip vis daugiau ir daugiau, ir pirma karta, ir antra, ir trečia karta (Ona, g. 1934, Ylakai).

Šiuose ir kituose pasakojimuose atrodo, kad asmenys – *giminės* – pateikėjams yra giminystės esmė. Net žodį *giminystė* jie dažnai pakeičia žodžiu *giminės*, taip tarsi patikslindami, apie ką iš tiesų kalbama. Kita vertus, toks asmens atskyrimas nuo ryšio, žvelgiant į giminystės terminais vadinamus asmenis (o tuo labiau skaitant užrašytus tekstus) ir teikiant pirmenybę lingvistiniam aspektui, gali pasirodyti gerokai abejotinas. Nes vardindami gimines – brolius, tetas, dėdes, uošvius ir pan. – pateikėjai iš tiesų nurodo tais terminais išreiškiamus asmenų santykius ir ryšius, o ne asmenis. Tačiau lauko tyrime esant šalia žmogaus ir kalbantis su juo matyti, kaip aiškindamas, kas yra giminystė ir terminais vardindamas gimines, mintyse jis turi konkrečius asmenis, savus gimines. Todėl taip skiriasi skirtingų pateikėjų pateikti giminių „rinkiniai“ ir giminystės pavadinimų tarminiai žodžiai. D. Schneideris, analizuodamas amerikietišką giminystės sampratą, teigia, kad asmuo giminystėje yra kultūrinis vienetas lygiai taip pat kaip šeima, kompanija, miestas ir šalis (tauta): „Sprendimą apie tai, kas yra giminė ir kas nėra giminė, padaro asmuo asmens atžvilgiu“ (Schneider 1968: 57). Asmuo užima centrinę vietą giminystės sampratoje, nes „giminė yra asmuo ir asmuo yra giminė“ (Schneider 1968: 59). M. Strathern praplečia šią mintį, sakydama, kad „Faktas, jog žmonės svarsto, kas yra „tikra“ giminė, reiškia, kad individualūs asmenys yra pirmiau sąryšio“ (Strathern 1992: 53), tuo pat metu teigdama ir tai, kad „asmenų individualumą galima laikyti pirmu anglų giminystės bruožu“ (Strathern 1992: 14). Socialiai žvelgiant asmenys iš tiesų yra individualūs, nes vaikas, gimstantis iš tėvo ir motinos ryšio, yra skirtingas nuo jų (Strathern 2005: 43). Asmenų individualumas čia teigia asmenį kaip vienetą ir kaip unikalų. Pavyzdys, kuriuo pradėjau šį straipsnį, tai iliustruoja. Giminystė čia yra piramidė, kurios viršūnėje asmuo – kūniškas, kultūriškas, politiškas, istoriškas, sudarytas iš visų po juo arba, anot pateikėjo, jame esančių protėvių.

Tačiau įdomu kitkas – koks yra tas asmuo, kurį žmonės Lietuvoje laiko gimine? Peržvelgus jų pasakojimus matyti, kad jiems asmuo yra giminė, jei *jis yra (brolių, seserų, jų vaikų) vaikas* (plg. Čepaitienė 2009). Aiškindami, kas priklauso giminei, o kas ne, pateikėjai vartoja tik kelis pagrindinius giminystės terminus – tėvas, motina, seneliai, broliai ir seserys, rečiau pusbroliai arba tetos ir dėdės – o visą giminystės sistemą bei giminių ratą apibrėžia manipuliudami pasakymu, kas yra kieno vaikas. Vienas iš gausybės tokių tipiškų pavyzdžių būtų septyniiasdešimt šešerių metų Janinos žodžiai: „Giminė – tai yra: mano tėvas turi brolių ir seserų; pirma eilė – brolių vaikai, antra eilė – jų vaikai, trečia eilė – jų vaikų vaikai, o toliau jau nebe giminės“ (Janina, 76 m. Onuškis). Ši aiškinamoji struktūra yra žodžiais išreiškiamas taksonominis modelis, kuriame frazė *yra (jū) vaikas* yra giminystės ryšį pagrindžianti eminė kategorija. Joanas Bestardas, tyrinėjęs šeimą ir giminystę Formenteroje, idiomą *yra sūnus (fill de)*

arba *yra pusbrolio sūnus* (fill de cosi) laiko modifikuojančia kategorija, vartota artimumo ir šalutinės giminystės (*collaterality*) laipsniams apibūdinti ir giminystės ryšiams nustatyti (Bestard-Camps 1991: 65-66). Idioma *yra sūnus* (fill de) analogiška Lietuvos pateikėjų vartojamai kategorijai *yra (jū) vaikas* tiek turinio⁴, tiek ir klasifikacinių funkcijų atžvilgiu, nurodo giminystės ryšį konstruojantį ir konstatuojantį asmenį. Taigi asmuo čia yra ryšys.

Asmens klasifikavimas kaip giminės, kai jis *yra (jū) vaikas*, arba, kitaip tariant, giminystės ryšio nustatymas per gimimo faktą, koreliuoja su pateikėjų teigiamu giminystės išoriškumu. Giminystė jiems yra išankstinis reiškiny, esantis šalia žmogaus ir nepriklausantis nuo jo valios ir veiksmų: „Ji (giminystė) ateina savaime“ (Zita, g. 1959, Ylakiai), „Man giminės nieko neduoda [ir] nereikalingi, bet nuo giminystės nepabėgsi, galbūt aš kaip toks esu reikalingas giminėms“ (Audrius, g. 1967, Utena). Ji yra prigimtinė ir tęstinė: „giminės iš prigimties“ (Antanina, g. 1911, Varėnos r.), „giminės yra pagal paveldėjimą“ (Stasė, g. 1910, Onuškis), „kits kitam paliekam giminės“, „mes radom gimines ir paliksim gimines“. Anot Davido Gaunto, tai „kolektyvo galia individo atžvilgiu“ (Gaunt 2001: 257). Nes vaikas „yra kitų individų išdava, nepaisant to, kokie susiklosto vėlesni santykiai. Taip žvelgiant *individai gamina individus* (Strathern 1992: 53; žr. taip pat Edwards 1999). Klasifikacinės kategorijos *yra (jū) vaikas* esmė giminystės sampratą susieja su kilmės idėja ir genealoginio maštymo logika. Bet ši kategorija, giminystės sąryši materializuojanti kaip asmenį, užpildo jį kūnišku pavidalu, įprasminu ne tik gimimo, bet ir mirties faktais.

Daugelio nuomone, mirtis – tai kertinis giminystę perkonfigūruojantis taškas. Mirtimi baigiasi žmogaus gyvenimas, giminystės ryšiai ir nutrūksta giminystė. Kita vertus, per giminystę žmonės siekia susisieti su amžinybe (plg. Cadoret 2010). Įvairūs etnografiniai pavyzdžiai patvirtina, kad mirtis, kaip transformuojantis procesas, giminystėje įprasmina tęstinumą ir pertrūkį (Astuti 2000; Schneider 1968). Lietuvoje yra teigiančių, kad giminystė baigiasi mirtimi. Sakoma: „Visiems aišku [giminystė]: brolis, sesuo, tėvai, tetos, dėdės. Tie, kurie dar yra. Bet jų jau nebėra gyvų“ (Jonas, Ylakiai); „Kiek yra kartų gyvų, tiek priklauso giminei (Danguolė, 64 m., Plungė); „Jeigu miršta artimi žmonės, žmogus lieka vienišas. Užmiršta senelius, prosenelius ir atrodo, kad jų net nebuvo“ (Petras, 47 m., Ylakiai). Tačiau daug dažniau pateikėjai mirtį ir su ja susijusias apeigas mato kaip giminystės manifestaciją. Jų žodžiais tariant, laidotuvės yra svarbiausias ir didžiausias giminės suėjimas, kuris prasitęsia vėliau įvairiomis progomis lankant kapus:

Giminystė yra pagal šeimas... yra tokių, kurie pažįsta savo pusbrolius iki trečios eilės. Mano vyro giminė labiau giminiuojasi. [Jie] lanko [vieni kitus].

⁴ Lyties klausimą šiuo atveju palieku nuošalėje.

Mano giminė šaltesnė. Turiu pusbrolių, su kuriais labai retai bendraujame. Buvo net pusbrolių, kurie neatėjo į savo tetos laidotuves. Bet kai miršti, galima pamatyti, kad giminė yra (Česė, 28 m., Tverečius).

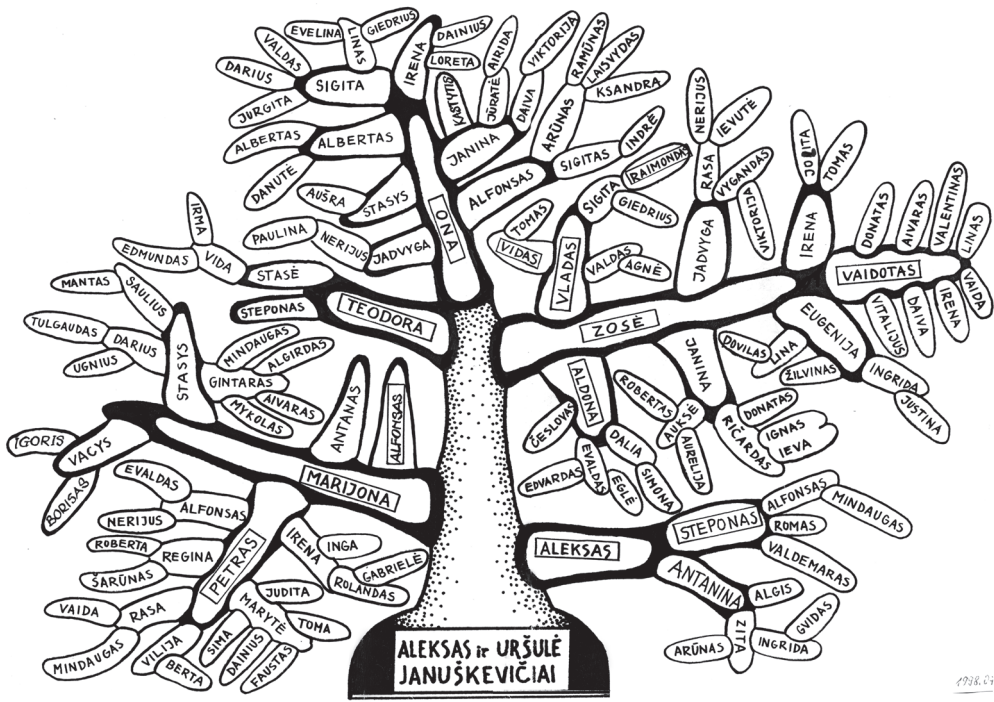
Vyras sako, nebeik į kapines. Bet aš jų ilgiuosi. Aplankai visus kapus, kiek gali pastovi, pasimeldi. Atrodo, kai pastovi, pasikalbi su mirusiais. Tai yra giminytė (tyli). Negaliu draugauti su ne kraujo gimine. Yra draugai, bet draugai išduoda (Vanagaitė, Raguva).

Mirtis ir laidotuvės yra ne tik giminę surenkantis įvykis. Tai giminytės išgyvenimas, kai mirusieji tampa simbolinėmis jungtimis ar sąryšiu, susiejančiu gyvuosius gimines (Čepaitienė 2003; Edwards ir Strathern 2000). Ta jungtis išlaikoma ir pratęsiama įvairiomis progomis lankant artimųjų kapus. Net ir tie respondentai, kurie teigia, kad mirtis nutraukia giminytės ryšį, mirusiuosius protėvius mato kaip *teorinius, statistinius, formalius gimines* arba kaip *genetinį medį* taip patvirtindami, kad mirusieji yra gyvųjų giminių jungtys. Situacija, kurioje, anot M. Strathern, „mirusius ir gyvuosius kūnus reikia traktuoti vienodai“ (Strathern 2005: 117), tampa suprantama genealoginėje perspektyvoje.

Taigi asmuo – kūniškas, konkretus ir simbolinis, gyvas ir miręs, kilęs iš kitų asmenų – yra esminis giminytės vienetas Lietuvoje. Jis aktyvus giminytę konstruojantis veikėjas ir tuo pat metu statiška ir kūniška gimines siejanti jungtis (Čepaitienė 2009). Net ir tais atvejais, kai žmogus savąją giminytės idėją konstruoja individualiai ar paneigia giminytės prasmę, giminytė jam išlieka šalia, nepriklausomai nuo jo (jos) valios gyvuojanti, tęstinė ir prievartinė struktūra. Bet juk požiūris į giminytę kaip į gimines, kurie tampa giminėmis, kai *yra (brolių, seserų, jų vaikų) vaikai*, ir nuoroda į giminytę kaip į kilmės ryšį, prasidedantį nuo tėvo ir motinos ir abipusiškai besitęsiantį per kartas, iš tiesų yra pagrįsti genealoginio mąstymo logika.

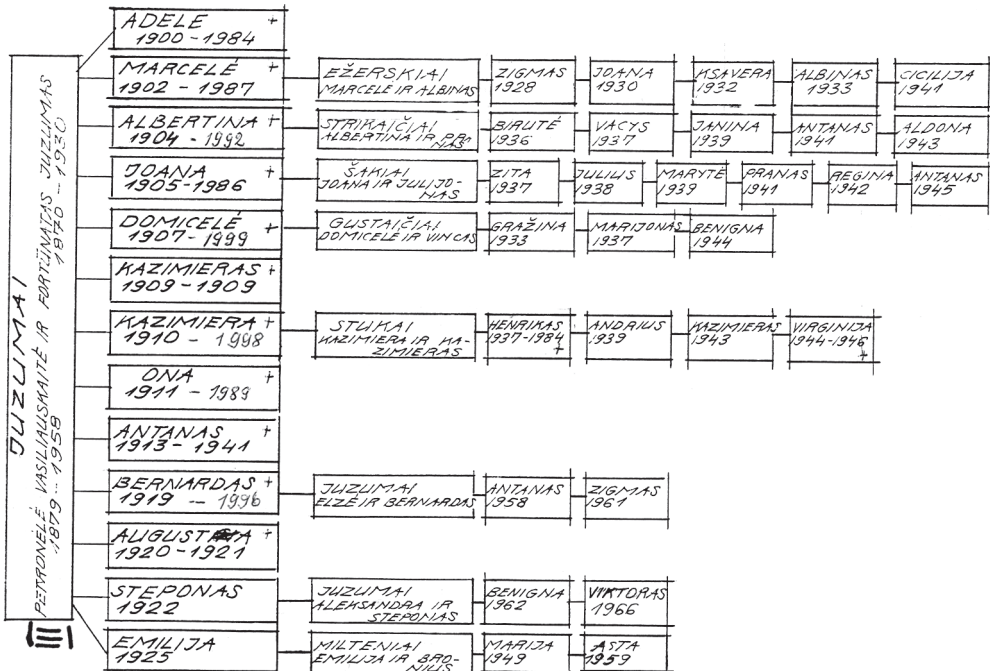
Giminytės paveikslų įvairovė ir kūrybingumas: savadarbiai modeliai

Būti gimine ir *giminiuotis, gentytis, gintytis* pateikėjams yra du skirtingi dalykai. Pagyvenusios moters žodžiais tariant, „Giminė brangus daiktas dėl to, kad savas kraujas ir kūnas. Gyvenimas eina atvirkščiai, kaip kas nori, taip gyvena“ (Varėnos r.). Taip ji kalbėjo, matyt, turėdama omenyje nesėkmingai susiklosčiusius santykius tarp vyro giminių, toli esančius savo vaikus, kuriuos retai mato, ar dar kažką kitką. Tačiau sąryšio su giminėmis palaikymas – tai ne vien tik socialiniai santykiai ar geografinis artimumas. Nemažai respondentų pabrėžia žinojimą kaip veiksni, kuriantį ir palaikantį giminytę. Žinojimas, kas priklauso giminei, o kas ne, savaime žmones kaip narius surenka į gimine ar giminytę vadinamą žmonių grupę. O tai ir klasifikacinis veiksmas.

1 pav. Medžio pavidalo genealoginė schema. Šiaulių rajonas, 1999 m.

Žinios, žmonių teigimu, gaunamos ir perduodamos įvairiai: iš vieno asmens kitam; iš vieno, dažnai vyresnio asmens visiems kitiems giminei; iš vyresnių jaunesniems; iš tėvų vaikams; iš šalia esančių svetimų žmonių. Įprasta, kad žinojimas perduodamas kaip žodinė informacija ar pasakojimas. Tačiau paskutiniu metu Lietuvoje plačiai paplito rašytinės šeimos istorijos, parašytos vieno ar daugelio giminės narių prisiminimų pagrindu ir papildytos dokumentine medžiaga, žemėlapiais, šeimos nuotraukomis ir pan. Tos šeimos istorijos paliekamos vaikams kaip palikimas, paskleidžiamos tarp giminių ar išleidžiamos spausdintų knygų pavidalu. Jose aprašomi konkretūs šeimos ar giminės įvykiai, kai kurių (dažnai svarbiausių ar ypatingą likimą patyrusių) jos narių biografijos – tai, kas verta ir socialiai svarbu prisiminti. Tuo tarpu informacija apie visą giminę, t. y. visus jos narius su jų gimimo ir mirties datomis ir kilmės ryšiais, būna susisteminama genealoginėse schemose, kuriose ne tik sutvarkomos žinios, bet ir pateikiamas išsamus tos giminės vaizdas. Genealoginės schemos paprastai yra šeimos istorijų dalis, nors dažnai jos braižomos atskirai ir būna skirtos įvairioms su giminyste susijusioms progoms. Tai gali

2 pav. Genealoginė schema. Skuodo rajonas, 1999 m.

būti neišvaizdžios, bet informatyvios schemas, lygiai taip pat kaip ir meniški paveikslai, puošiantys reprezentacines namų interjerų erdves.

Dar 1997 m., ruošdamasi lauko tyrimams ir apgalvodama su giminyste susijusias pokalbio temas, buvau numačiusi klausimą apie genealogines schemas. Tačiau abejoju, ar nedidelių miestelių ir kaimų gyventojai galėtų ką nors apie tai žinoti. Lauko tyrimai parodė, kad klydau. Ne vienas pateikėjas(-a) ne tik žinojo, bet ir padovanojo savo giminės schemų, jų vadinamų *giminės medžiais*, *genetiniais medžiais*, kopijas ir papasakojo apie progas, kurioms jos būdavo padarytos. Jie siūlydavo pasišnekėti ir su schemų autoriais, dažnai jų giminaičiais, entuziastingai susidomėjusiais žinių apie gimines rinkimu.

Peržvelgus pieštas ir braižytas schemas, kaip ir žodinių apibūdinimų atveju, atsiskleidžia jų įvairovė. Plačiausiai paplitęs *medis* – ažuolas (1 pav.). Medis – tai giminystės metafora ir klasifikacinis modelis, kur, pateikėjų teigimu, šaknys simbolizuoja senelius, kamienas – tėvus, šakos – vaikus, šakelės – anūkus, nupjautos šakelės – anksti mirusius giminaičius ir pan. Gali būti vaizduojamas visas medis su šaknimis, kamieniu ir šakomis arba tik jo fragmentai – kamienas su šakomis ar laja su šakomis ir šakelėmis. Teko matyti pavyzdį, kai simbolinė prasmė suteikta konkrečiam sodyboje augusiam ir išlikusiam ažuolui.

Mary Bouquet, tyrinėjusi genealogines schemas, pabrėžia, kad genealoginis maštymas Europoje pagrįstas plačiai paplitusiu medžio įvaizdžiu, Vakaruose naudotu religinio, sekuliaraus ir mokslinio pobūdžio žinioms sisteminti (Bouquet 1996; Bamford, Leach 2009: 4). Ji teigia, kad ankstyviausi šeimos medžių pavyzdžiai žinomi iš krikščioniškų religinių tekstų, pasakojančių apie Jėzaus ir jo protėvių kilmę – *radix Jesse*. Jų atvaizdai aptinkami viduramžių rankraščiuose, sienų tapyboje, medžio drožiniuose, vitražuose, grindų plytelėse ir siuvinuose. Tad atminčiai apie protėvius išsaugoti Europoje nuo seno naudotos šeimos medžio pavidalo grafinės genealoginės schemas, kurios yra giminystės taksonominiai modeliai (Bouquet 1996: 45). M. Bouquet aprašo vieną XVIII a. pabaigos olandišką pavyzdį, kuriame pavaizduotas ažuolas, kurio kamienas ir šakos išreiškia giminystės ryšius. Ji taip pat aptaria ir visai kitoki tokio klasifikacinio modelio pavyzdį – Charleso Darwino XIX a. filogenetinį medį, vaizduojantį evoliucinį ryšį tarp visų gyvybės formų (Bouquet 1996).

Tačiau *medis* nėra vienintelis giminystę ir genealoginius ryšius išreiškiantis vaizdinys Lietuvoje. Kaip vėliau bus matyti, tai gali būti ir gėlė. Bet bene populiariausia yra grafinė genealoginė schema (2 pav.), kuri, kaip ne vienas pateikėjas teigė, informaciniu požiūriu yra aiškesnė nei medis ir galinti sutalpinti daugiau žinių. Net tais atvejais, kai piešiamas *giminės medis*, jis dažnai vaizduojamas apibendrintai ir išlieka kaip meninis paveikslas ir giminystės metafora, o šalia braižoma dar ir grafinė genealoginė schema, skirta konkrečiai informacijai apie gimines ir jų kilmės ryšius pateikti. Tačiau atsitinka ir taip, kad informacinę prasmę turinti grafinė schema įgyja konceptualų pavidalą ir tampa giminystės idėją išreiškiančiu įvaizdžiu, analogišku medžio atvaizdui. Tai iliustruoja ir atvejis, kuriuo pradėjau šį straipsnį. Čia surinktos žinios apie protėvius schemiškai sutvarkytos piramidės forma. Bet ši forma kartu įprasmina ir savitą giminystės idėją, kai piramidės viršūnėje yra žmogus – *ego*, o pamatą sudaro jo protėviai ir „šaknys“. Ir tai ne vienintelis atvejis, kai grafinės genealoginės schemas simbolizuoja ir giminystės idėjas. Teko matyti apskritimo pavidalo schemą, kur giminės pradžia – proseneliai – įrašyti apskritimo centre, o giminių kartos išdėstytos juos juosiančiais ratais ir sužymėtos skirtingomis spalvomis. Nors, anot pateikėjos, apskritimo forma pasirinkta atsitiktinai, tačiau taip sutvarkyta visuma yra konceptualiai iškalbinga.

Dar vienas giminių ir giminystės sisteminimo pavyzdys – tai šeimos nuotraukos, sudėliotos albumuose ar puošiančios namų interjerus. Kotrynos iš Kėdainių r. vyras neseniai miręs ir ji gyvena viena. Jos didelio namo svetainėje ant sienos virš sofos kaba daugybė tvarkingai, keliomis eilėmis sukomponuotų šeimos nuotraukų (3 pav.). Nuodugniai peržvelgus matyti, kad visas jas sieja tam tikra logika. Pačiame viršuje – dvi šalia viena kitos yra Kotrynos ir jos vyro nuotraukos, įrėmintos vienais rėmeliais; žemiau iš kairės atskiros nuotraukos – jos šeima: ji su vyru, dviem dukromis ir sūnumi; toliau ji su savo

3 pav. Prie šeimos ir giminės nuotraukų. Kėdainių rajonas, 2007 m.
(A. Čepaitienės nuotrauka)

broliu; jos brolio šeima atskirai; jos sesers ir brolio anūkai; dar žemiau iš kairės – Vilniuje gyvenanti jos dukra su vyru; dukros sūnus; ta pati dukra atskirai; sūnus atskirai; antra dukra atskirai; sūnaus šeima; apačioje per vidurį viena nuotrauka – Kotrynos šeima per jos ir vyro auksines vestuves. Akivaizdu, kad visos nuotraukos išdėstytos pagal giminiškumą – tiesiąją ir šalutinę linijas – ir kartomis ir primena genealoginę schemą. Ir tai ne vienintelis atvejis, aptiktas atliekant lauko tyrimus.

Visas šias įvairias vaizdines giminystės schemas ir paveikslus, kultūriškai įprasminančius šeimos atmintį ir žinias, siūlau laikyti sąmoningais giminystės modeliais, analogiškais anksčiau aptartoms žodinėms reprezentacijoms. Klasifikacinis genealoginių schemų principas ir juose įtvirtinta giminystės samprata panašūs – dažniausiai paplitusi

kognatinė giminystė, gimines fiksuojant kartu su sutuoktiniais (esu mačiusi tik porą patrilinejinę giminystę liudijančių giminės medžių) ir išdėstant pagal kartas. Tačiau jų grafiniai ir vaizdiniai sprendimai yra skirtingi. Giminystės schemas ir paveikslai tarsi *savadarbiai modeliai*, kurių įvairovę dažnai nulemia jų sudarytojų arba kūrėjų vaizduotė, meniniai gebėjimai, o kartais ir atsitiktinumas.

Viename mieste sutikau pagyvenusią moterį, kraštotyrininkę, kuri didelę laisvo laiko dalį praleidžia rinkdama medžiagą šeimų istorijoms ir sudarinėdama genealogijas. Ji jau pensininkė, gyvena viena, vyras miręs. Ji neteko dviejų sūnų ir anūko, ir, kaip pati sakė, šis užsiėmimas padeda užmiršti netektis. Kraštotyros veiklą ji pradėjo kadaise dirbdama gamykloje, kai direktorius liepė surinkti duomenis gamyklos istorijai. Pradėjusi kaupti gamyklos darbininkų ir liaudies ansamblio dalyvių gyvenimo istorijas, susidomėjo šeimų istorijų tema, tuo metu Kraštotyros draugijos rekomenduota kraštotyrininkams. Ji yra sudariusi daugybę įvairių genealogijų – garsių ir eilinių miesto gyventojų, parašiusi ne vieną šeimos istoriją. Nuo 1983 m. savo darbus eksponuoja kraštotyros, genealoginių medžių ir šeimų istorijų parodose. Įdomiausi darbai yra apie jos pačios gimines. Kaip ji sakė: „Visus įjungiau, ir marčią. Marčios motinai padariau, savo patėviui“. Vieną gyvenimo istorijos knygą ji skyrė savo motinai 90-mečio proga, antroje aprašė savo pačios, trečioje – savo vyro gyvenimą. Ji yra sukaupusi daugybę įvairiausių šeimos ir giminės duomenų: dokumentų, nuotraukų, užrašytų pasakojimų. Visa tai laiko atskirame šeimos

(giminės) relikvijų stalčiuje. Duomenys, sugrupuoti pagal metus, yra sudėti į šeimos (giminės) narių gyvenimo datų ir įvykių kartoteką. Jiems suteikti indeksai pagal tai, kokiai giminei jie priklauso. Giminytės ryšius ji yra pažymėjusi kodais – skirtingų spalvų apskritimais su skirtingomis raidėmis. Ji taip pat yra padariusi kilmės kartotekas visiems septyniems savo anūkam. Tai genealogijos, kurios prasideda nuo asmens ir apima tris–šešias kartas. Viena tokia ji padovanojo anūkei jos penktojo gimtadienio proga. „Aš dovanų jiems neperku. Tai dovana.“ Anūkės genealoginė schema – tai spalvotas piešinys, kuriame pavaizduotas vazonas su dviem gėlytėmis – jie yra dviese su broliu. Paklausus, kodėl pasirinko gėlės vaizdinį, ji paaiškino: „Padariau žaismingą. Jei gėlytė tik viena – vaikas vienturtėlis, du lapukai – tėvai, šaknys – seneliai. Mes nykstam, nebus tokių (didelių ir plačių) medžių kaip [minima konkreti pavardė].“ Paklausta, ar ji daro genealoginius medžius kompiuteriu, atsakė: „Negyvas, man nepatinka. Mano medis, gėlės vaizdas gyvas, šiltas. [...] Kompiuteriu daryto medžio aš nepasikabinsiu ant sienos.“ Kiek vėliau ji parodė savo nuotrauką kraštotyros parodoje – stovi prie pačios piešto vienos garsios Lietuvos šeimos genealoginio medžio; nusifotografavusi su gėle rankoje ir šalia stovinčia anūke. Pasakodama, kaip darė šį medį, pabrėžė, kad genealogijos darymas „tai kūrybinis procesas“.

Šie moters žodžiai įprasmina jos veiklą ir požiūrį į šeimos istorijų rašymą ir genealoginių schemų braižymą kaip į kūrybą, kuri apima išradinę giminytės vaizdinių parinkimą, genealoginės schemos kaip paveikslo išsivaizdavimą, menišką informacijos apie gimines sukomponavimą ir nupiešimą, genealoginės schemos kaip meno kūrinio įvertinimą ją eksponuojant parodoje, emocinį sutapatinimą su tais, kurių istorijas ir genealogijas ji atkuria. Jos teiginys „kiekvienas variantas savaip originalus“ ne tik patvirtina, kad grafinis giminytės vaizdavimas yra kūrybinis procesas, bet ir nutiesia jungtį link kitų jos žodžių, kad šeimos istorijų rašymas ir genealogijų darymas susiję su autorinėmis teisėmis. Pabrėždama autorines teises ji, aišku, turi omenyje teisę į informaciją apie gimines, kuri priklauso tai giminei. Bet, manau, ir teisę į informacijos surinkimą bei sukomponavimą, kuris jai priklauso. Tad genealoginės schemos originalumas glūdi tiek giminės, kurią sudaro visi jos nariai, savitume, tiek žinių apie giminę sancaupoje kaip hipertekste (plg. Helmreich 2001), tiek ir schemos sudarytojo vaizduotėje. Šiuo požiūriu iliustratyvus galėtų būti anksčiau minėtas apskritimo formos genealoginės schemos pavyzdys. Pateikėja sakė, kad ruošiantis braižyti genealoginę schemą buvo ilgokai galvota, kaip kompaktiškai sutalpinti žinias apie visus gimines. Iš pradžių buvo pasirinkta ilga juosta, kurioje jie visi buvo surašyti. Tačiau tai užėmė per daug vietos ir buvo nepatogu naudoti, pvz., padalinti giminėms. Tad juosta buvo susukta ir taip atsirado viename popieriaus lape telpantis apskritimo formos scheminis sprendimas. Tačiau tuo pat metu jis vaizduoja ir tam tikrą giminytės idėją.

Vis dėlto genealoginių schemų kūrybingumas ir *savadarbių modelių* įvairovė yra riboti. Nors jie kuriami individualiai ir konkrečiam atvejui ieškomas tinkamiausias variantas, tačiau tiesiogiai ir netiesiogiai šiame procese dalyvauja daugybė institucijų, kurios yra tarsi genealogijas sudarančių žmonių „pagalbininkai“. Tai gali būti rekomendacijas teikianti ir konkursus, parodas bei paskaitas organizuojanti Kraštotyros draugija, Lietuvoje nuo sovietmečio laikų skatinanti žmones rinkti šeimos ir kaimų istorijas; neseniai įsikūrusios Genealogų draugija, Lietuvos genealogijos ir heraldikos draugija, turinčios savo tinklalapius su įvairia tam skirta informacija; kraštotyros veikla užsiimantys mokytojai ir tam tikslui leidžiamos metodinės priemonės bei į papildomas mokymo programas įtrauktos užduotys; firmos, už mokestį siūlančios genealogijų sudarymo paslaugas; įvairios kompiuterinės programos, standartizuojančios informacijos tvarkymą ir siūlančios savo modelius, ir pan. Lauko tyrimuose matyti, kad žmonės visu tuo naudojami. Caroline Legrand, tyrinédama airių „genealoginį turizmą“ – airių emigrantų keliones į Airiją ieškant savo šaknų, pabrėžia ekonominius ir politinius šio plataus reiškimo aspektus (Legrand 2005). Ji atskleidžia, kad „genealoginis turizmas“ tai ne tik savaiminis socialinis vyksmas, bet ir didžiulė politinė programa, kurios dalis yra, pavyzdžiui, ir 1987 m. įkurtas *Airijos genealoginis projektas*. Jo kontekste pasirodė daugybė publikacijų ir reklaminių leidinių, informuojančių apie savo šaknų paieškas, genealogijų vadovai, airiškų pavardžių istorijų sąvadai, veikia genealogijų draugijos, profesionalūs genealogijų sudarytojai, herbus kurti besispecializuojančios komercinės firmos ir t. t. (Legrand 2005: 58–61). Taigi žinių apie giminę rinkimas, sisteminimas ir grafinis vaizdavimas – toks, atrodytu, individualus ir privatus šeimos reikalas – iš tiesų yra dalis platesnio, visuomenėje vykstančio proceso, kuriame pavieniai šeimos genealogijų sudarytojai, kaip ir politiniai, ekonominiai ir kitokie veiksniai ar su jais susijusios institucijos, yra aktyvūs ir kūrybingi veikėjai.

Giminiškumo apskaičiavimo sąnariais schema: taisyklė ir idėja

Genealogijų sudarymas ir *giminės medžiai* – plačiai plintanti dabarties tradicija Lietuvoje, kaip ir kitur Europoje⁵ (Nash 2002; Legrand 2005; Tyler 2010 ir kt.). Tačiau lauko tyrimų metu sutikau žmonių, kurie giminystės ryšius vaizdavo naudodamiesi ne medžio, bet kitokiu scheminiu vaizdiniu. To jie buvo išmokę iš savo artimųjų, tėvų ir senelių. Tai buvo ne grafiniai, popieriuje piešti atvaizdai, bet žmogaus kūno dalimis – pirštais ir rankomis, o tiksliau, jų sąnariais ir nareliais, išreikštos giminiškumo schemas.

Viename nedideliame Pietryčių Lietuvos miestelyje bendravau su Barbora, vyresnio amžiaus moterimi, kilusia iš Vakarų Lietuvos – Žemaitijos. Baigusi medicinos mokyklą XX a. penktojo dešimtmečio pabaigoje, ji buvo paskirta čia

⁵ Kalbu apie liaudiškąją, o ne aristokratiškąją tradiciją.

4 pav. Giminės apskaičiavimo rankų sąnariais schema. Varėnos rajonas, 1997 m.

(fotografavo A. Čepaitienė): A – pirmą eilę – broliai – pirmi krumpliai;

B – pusbroliai – antrieji krumpliai; C – pusbrolių vaikai – tretieji krumpliai;

D – jų (pusbrolių vaikų) vaikai – ketvirtieji sąnariai riešai; E – alkūnės jau nebesueina

dirbti, ištekėjo ir liko visam laikui. Kaip ji sakė, čia ją „lengvai išleido į giminę“, nes buvo akušerė, o tai „labai reikalinga profesija“. Kalbantis apie giminybę, ji lygino Vakarų ir Pietryčių Lietuvą, pabrėždama panašumus ir skirtumus. Jos nuomone, Rytų Lietuvoje žmonės labiau giminiuojasi nei Vakarų. Ji pabrėžė, kad čia net tuoktis ilgai – kelioms giminių *eilėms*, arba *kartoms* – negalima. Tuo tarpu Žemaitijoje tik pusbroliai negali tuoktis, o jų vaikams „gal jau nereikia leidimo pas vyskupą prašyti“. Ir taip pasakiusi netikėtai ji rankų judesiais parodė, kaip *apskaičiuojama* giminybė: „skaito – pirmą eilę broliai. Tai pirmieji krumpliai. Pusbroliai – antrieji krumpliai, pusbrolių vaikai – tretieji krumpliai, jų vaikai – ketvirtieji sąnariai, riešai, o alkūnės jau nebesueina (4 pav.). Ji teigė, kad giminiškumą taip įprasta *apskaičiuoti* ir kitur Lietuvoje.

Giminystės vaizdavimo būdą, kai pašnekovai suglausdami paeiliui pirštų narelius ar sąnarius ir rankų sąnarius ar dilbius parodydavo giminiškumo pagal kilmę eiliškumą ir laipsnius ir taip *apskaičiuodavo*, kas priklauso giminei, o kas – ne, lauko tyrimų metu teko sutikti ne kartą. Taip man rodė vyresnio ir vidutinio amžiaus pašnekovės ne viename Varėnos rajono kaime, Kuršėnuose, kur moteris, su kuria kalbėjausi, buvo kilusi iš Kaišiadorių krašto. Šį būdą radau Etnologijos skyriaus rankraštyne, aprašytą 1975 m. etnografės ir kraštotyrininkės Amelijos Urbienės jos byloje iš Vieکشnių (IIES, b. 640, l. 178). Giminystės ryšį šitaip *apskaičiuoti* ją išmokė jos senelė, gimusi 1849 metais ir mirusi 1939 metais. Radau jį aprašytą ir Mikalojaus Katkaus „Balanos gadynėje“, autoriaus datuojamoje XIX a. antrąja puse (Katkus 1965: 174). Taigi galima spėti, kad Lietuvoje šis būdas buvo žinomas ir XIX a.

Nepaisant kai kurių skirtumų, kuriuos aptarsiu vėliau, visos pateikėjų pavaizduotos schemas panašios. Vis dėlto koks būtų apibendrintas taip vaizduojamo giminiškumo modelis? A. Urbienės apraše esančioje schemoje giminystė apskaičiuoti pradedama nuo brolių ir seserų suglaudus pirštų galus. Toliau pereinama prie jų vaikų ir vaikų vaikų vardijimo jungiant pirmuosius, antruosius, trečiuosius pirštų narelius, vėliau atstumą nuo krumplių iki riešų ir nuo riešų iki alkūnių:

I. Reikia sudurti savo pirštų galus – čia yra broliai, seserys.

II. Sulenki pirmuosius pirštų narelius ir suglaudi – I eilės pusbroliai, pusseserės, t. y. brolių, seserų vaikai.

III. Sulenki ir suglaudi antruosius pirštų narelius – II eilės pusbroliai, pusseserės, t. y. I eilės pusbrolių, pusseserių vaikai.

IV. Sulenki ir suglaudi trečius pirštų narelius – III eilės pusbroliai, pusseserės, t. y. II eilės pusbrolių, pusseserių vaikai.

V. Sulenki rankas ir suglaudi nuo krumplių ligi čiurnų (riešų) – IV eilės pusbroliai, pusseserės, t. y. III eilės pusbrolių, pusseserių vaikai.

VI. Pasuki rankas ir suglaudi nuo čiurnų ligi alkūnių – V eilės pusbroliai, pusseserės, t. y. IV eilės pusbrolių, pusseserių vaikai.

VII. Nuo alkūnių ligi pečių rankų nebegalima sulenkti ir suglausti – taigi V eilės pusbrolių ir pusseserių vaikai nebėra giminės⁶.

Turint omenyje žmogaus anatomiją ir fizines galimybes, kur atstumo nuo alkūnių iki pečių suglausti negalima, šis apskaičiavimo būdas galėtų būti klasikinis. Bet M. Katkaus aprašytas variantas reikšmingai jį papildo. Jame, kaip ir A. Urbienės ar kitų pateikėjų pavyzdžiuose, giminystės ryšys pradedamas skaičiuoti sujungiant pirštų galus, tačiau taip vaizduojama ne brolių ir seserų, bet tėvo ir motinos jungtis. Tik po jos jungiant pirštų narelius pereinama prie brolių, brolių vaikų ir t. t. vardijimo:

⁶ IIES, b. 640, l. 178. – Vieکشnių miestelis ir apylinkės. Etnografiniai aprašai. Užrašė A. Urbienė, 1975 m.

Moterų šnekos klausėsi vyras; sulaukęs progos, išleido su bobomis į kalbą:

– Žiūrėkite, moterėlės, – jis sudūrė vienos rankos pirštų galus su antros rankos pirštų galais, – tai tėvas ir motina. Jie giminės, bet ne keliai.

Toliau jis sulenkė pirštus taip, kad vienos rankos pirštų nariai susiglaudė su kitos rankos pirštų nariais:

– Va, tai broliai, pirmi keliai. – Vėl sulenkė taip, kad antri nariai susiglaustų.

– Va, tai brolių vaikai – antri keliai. Dar yra ir treči keliai; toliau jau iš giminystės išeina

(Katkus 1965: 174).

Tad išivaizduojamas klasikinis variantas, kurį šiuo metu tegalima atkurti pagal turimus etnografinius atvejus ir žmogaus fizinių galimybių logiką, būtų giminystės apskaičiavimą pradėti nuo tėvo ir motinos (arba vyro ir žmonos), vėliau pereinant prie brolių, jų vaikų, jų vaikų vaikų ir t. t.

Šis giminiškumo apskaičiavimas nėra pasakojimas ar aiškinimas apie giminystės ryšius gestikuliuojant rankomis ir čia pat juos struktūruojant erdvėje, ką nagrinėja N. J. Enfieldas, remdamasis videokamera įrašytais pokalbiais su pateikėjais iš Vietnamo ir Laoso (Enfield 2005). Lietuvos atveju rankų sąnarių jungtimis apskaičiuojamas giminiškumo modelis – tai schema, panaši į kitas genealogines schemas ar giminės medžius giminystės ryšiams nustatyti. Nuo pieštų grafinių variantų ji skiriasi tuo, kad simbolinę prasmę čia turi žmogaus kūno dalys – rankų ir pirštų sąnariai ar tiesiosios dalys ir jų sujungimas⁷. Rankų judesiais rodomos pirštų narelių ir rankų sąnarių jungtys, panašiai kaip giminės medžio šaknys, kamienas, šakos ir šakelės, yra taksonominės priemonės giminystės ryšiams klasifikuoti. Ji prasideda dvi rankas sudėjus delnais arba pirštų galais. Tolesnis jungimas tęsiamas etapais sujungiant pirštų narelius arba sąnarius ir rankas tol, kol fiziškai to neįmanoma padaryti, taip parodant, kad giminystės ryšys baigėsi. Žmogaus kūnas ir jo fizinės galimybės čia yra giminystę, giminiškumo ir artimumo laipsnius bei ribas simbolizuojanti metafora. Tai žmogaus kūnu kaip natūraliu simboliu (Douglas 2003) išreikšta socialinio pasaulio tvarka, kurios logika glūdi to kūno anatomijoje, fizinėse galimybėse ir judesių dėsninguose. Prie giminystę išreiškiančių kūno dalių ir judesių –

⁷ Pavyzdžiui, pateikėja iš Butvydonių k. (Varėnos r.) teigia, kad pirma giminių eilė yra, kai sueina delnai, antra – kai krumpliai, trečia – riešai jau sunkiai sueina, o ketvirta – alkūnės nesueina – tai tokia giminių karta jau nebe giminės. Kita pateikėja iš Krūminių k. (Varėnos r.) skaičiuoti pradeda nuo pirštų galų ir sako, kai pirštų galai sueina – tai broliai, tarp pirmų ir antrų sąnarių – brolių vaikai, tarp antrų ir trečių – brolių vaikų vaikai, o toliau jau nebe giminės. Pirmu atveju giminystės eilės vaizduojamos suglaudžiant pirštų ir rankų sąnarius, antruoju – tarp sąnarių esančius atstumus – narius. Tačiau giminystės požiūriu toks skirtumas tarp sąnario ar narelio, atrodo, neesminis.

šarnarių ir jungčių – čia yra pridėti žodiniai paaiškinimai, kur teiginys yra [*brolių (seserų), pusbrolių (pusseserų), jų vaikų*] *vaikai*, kaip ir žodiniuose giminystės apibūdinimuose, yra giminystės ryšį išreiškianti kategorija.

Vis dėlto giminiškumo apskaičiavimo šarnariais schema skiriasi nuo genealoginių schemų ir giminės medžių. Ji nėra taksonominis modelis žinioms apie gimines sutvarkyti, kaip medis ar schema, bet taisyklė giminystės artimumui, laipsniams ir riboms nustatyti. Skiriasi ir šių dviejų vaizdinių metaforų pagrindinės idėjos. Medžio atvaizdas iš esmės yra talpus ir ribų, ar bent greitai pasiekiamų ribų, neturi, nes šaknų, šakų ir šakelių medis gali turėti labai daug. Jame galima sutalpinti daugybę giminių kartų pagal kilmę ir jis gali vaizduoti tokią giminystės sampratą, kurią pateikėjai kartais apibūdina pasakydami „mes visi giminės, nuo Adomo ir Ievos“. Juo galima vaizduoti ir kognatinę, ir agnatinę giminystę – ir tai priklauso nuo schemos sudarytojo pasirinkimo. Tuo tarpu giminiškumo apskaičiavimo šarnariais schema aiškiai nustato giminystės ribą ir tai glūdi jos kūniškoje esmėje. Tai santuoka ir kilme pagrįstos kognatinės giminystės modelis, kur santuokinės taisyklės ir kraujomaišos draudimai vaidina esminį vaidmenį (Porqueres i Gené 2000; Porqueres i Gené, Wilgaux 2009). Pastebėjau, kad ne kartą pateikėjai šią schemą parodydavo kalbėdami apie draudimus giminėms tuoktis. Su santuokinėmis taisyklėmis susijusios ir jos giminystės ribos. Taip buvo parodoma, kad giminėms priklauso trys keturios kartos, o A. Urbienės užrašytu atveju net šešios kartos arba iki septintos. Manau, kad giminiškumo ribos čia siejasi su konkrečiu laikotarpiu vyravusiomis ir istoriškai besikeičiančiomis, Katalikų bažnyčios kanonų teise reglamentuojamomis santuokos taisyklėmis (plg. Porqueres i Gené, Wilgaux 2009). Abipusės (kognatinės) kilmės modelį liudytų M. Katkaus užrašytas atvejis, kur giminystės skaičiavimas pradedamas abiejų rankų pirštų sudūrimu, pasakant, kad tai tėvas ir motina. Jų pozicijos lygiavertės, tačiau tėvas ir motina čia *giminės*, bet ne *keliai*. *Keliai* prasideda nuo brolių ar brolių vaikų, kurie yra šalutinės (kolateralinės) linijos giminaičiai. Pagal schemą jungiant šarnarius ar narelius sakoma, kad tai broliai ir seserys (arba pusbroliai, pussesserės), brolių vaikai (pusbroliai), jų vaikai ir vaikų vaikai ir t. t. Akivaizdu, kad žodiniame schemos aiškinime vaizdinis vienetas – šarnarys ir jungtis – atitinka anksčiau nagrinėtą žodinę kategoriją *yra (jų) vaikai*, kuri yra klasifikacinė, modifikuojanti kategorija giminystės artimumo laipsniams ir riboms nustatyti ir kuria nusakomas per kartas besitęsiantis kilmės ryšys. Taigi ši schema išreiškia santuoka pagrįstos abipusės kilmės kolateralinės linijos giminystės idėją. Būtent tokią giminystę Lietuvoje pažinau kitoje situacijoje – tyrinėdama, kaip žmonės supranta genetiką ir naująsias reprodukcines technologijas (Čepaitienė 2009). Taip giminystė ir giminė vaizduojama ir kitose pieštose ar braižytose schemose: prasidedanti nuo abiejų protėvių, vyro ir žmonos, visus kitus gimines, t. y. jų palikuonis, išdėstant abipusiškai tolygiai ir suskirstant laipsniškai kartomis.

Yra dar vienas aspektas, kurį privalu aptarti kalbant apie šią giminiškumo apskaičiavimo schemą. Sąnarių ar narelių jungtys – artimumą išreiškiantys giminystės laipsniai – vadinami *keliais*, *eilėmis*, *kartomis*. A. Vyšniauskaitės teigimu, giminystės laipsnis *keliais* vadintas Pietryčių Lietuvoje. Sakoma, *treči keliai* – trečios eilės giminės (Vyšniauskaitė 1995: 119). Tačiau šį žodį užrašė ir M. Katkus, gyvenęs Vidurio Lietuvoje – Ažytėnuose, Kėdainių r. (Katkus 1965: 174). Vienaskaita tai gali būti žodis *kelias*, reiškiantis *žemės ruožą, kuriuo einama* (*Lietuvių kalbos žodynas* 1959: 510). Tačiau lygiai taip pat ir kitas žodis – *kelis* (*kelys*), kurio pirmoji reikšmė yra žmogaus kūno dalis, t. y. šlaunies ir blauzdos sujungimo vieta, sąnarys, antroji – augalo dalis, šiaudo narelis – *šiaudo kelys*, *rugio keliai*, o trečioji – giminė, padermė, karta (*Lietuvių kalbos žodynas* 1959: 521)⁸. Taigi žodžiu *kelis* (*kelys*) vadinama giminiškumo jungtis reiškia žmogaus kūno dalį – sąnarį ir giminę arba kartą – t. y. asmenis. O tai sutampa su rankų sąnarių jungtimis demonstruojamos schemas esme.

Įdomu, kad analogišką žodžiu išreiktą kūnišką vaizdinį kartu su kognatinės giminystės idėja aptikau istorinėje ankstyvųjų viduramžių Europos medžiagoje⁹. Pierre'as Guichardas ir Jeanas-Pierre'as Cuvillier, apibūdindami giminystę barbarų Europoje ir ankstyvaisiais viduramžiais, kalba apie barbarų įtakas vėlyvojo romėniškojo laikotarpio kognatinės giminystės struktūroms, kurios skyrėsi nuo klasikinės romėniškosios agnatinės šeimos ir giminystės sampratos, ir apie germaniškajai tradicijai būdingą kognatinės kilmės idėją. Remdamiesi J. Goody, jie teigia ir tai, kad frankų ir anglosaksų tekstuose atsiskleidžia tokia germaniškoji giminystės koncepcija, kuri yra pagrįsta sąvokomis *sąnarys* (*articulation*), *sujungimo vieta arba sąnarys* (*joint*), *kelis* (*geniculum*, *cneow*), skirtomis giminiškumo laipsniams žymėti (Guichard, Cuvillier 1996: 355). Toliau jie rašo: „Tokia nuoroda į žmogaus kūną savaime siūlo mintį apie visuomenę, kur ryšių tarp individų nustatymas buvo svarbesnis nei aiškus gimininės grupės apibrėžimas. Šios germaniškos sistemos, bent jau tokios, kokios yra aptinkamos barbarų teisiniuose kodeksuose, atrodo, apėmė giminaičius, t. y. tėvo ir motinos giminių grupes, nustatomas pagal kiekvieną individą. Panašu, kad tokios grupės nebuvo organiškos ar pastovios, išskyrus tas specifines funkcijas, kurioms įvykdyti retkarčiais jos būdavo sukviečiamos vieno ar kito jų nario poreikiui“ (Guichard, Cuvillier 1996: 355). Nuodugniau nesigilindama į istorinius laikus, noriu tik pabrėžti giminiškumui žymėti skirtų sąvokų *sąnarys* ir *kelis* sutapimus

⁸ Vladimiro Dalio *Aiškinamajame rusų kalbos žodyne* žodžio „koleno“ (kelis) šalia prasmės „sustav“ (sąnarys) yra kita prasmė – „rod ili pokolenije, otrodije i plemia“ (giminė arba karta, palikuonis ir gentis). Šalia pateikiamas pavyzdys: „kniazja Odojevskije od kolena Riurikova“ (Dal 1955(1881): 145)

⁹ Nuoširdžiai dėkoju Martine'ai Segalen už šio straipsnio komentarus ir šios literatūros nuorodą.

lietuviškoje liaudiškoje medžiagoje ir germaniškoje ankstyvųjų viduramžių tradicijoje. Sąnariu, kaip žodine giminystės metafora, žymima jungtis visais atžvilgiais koreliuoja su kūniškai vaizduojama giminiškumo apskaičiavimo schema, o kartu ir su abipusės (kognatinės) kilmės giminystės modeliu.

Išvados

Šis straipsnis yra etnografinis. Jame bandyta suprasti žmonių turimus giminystės vaizdinius – žodinius pasakojimus ir vizualines išraiškas. Lauko tyrimai atskleidė, kad tų vaizdinių yra daug ir jie įvairūs, o iš pateiktųjų sužinota ir tai, kad jie yra individualūs ir individualiai konstruojami. Tai tarsi *savadarbiai modeliai*, kiekvienas savaip konceptualizuojantis daugeliui tokią svarbią giminystės sritį. Tačiau išgilinus ėmė aiškėti, kad tie, atrodytu, skirtingi vaizdiniai yra tarpusavyje susiję, ir ne detalėmis, o jų vidinę esmę ir struktūrą pagrindžiančia idėja. Tad šis margaspalvis, į mozaiką panašus liaudiškasis giminystės supratimas iš tiesų yra *įvairus vienodume* (Ward 1965: 117), kur genealoginis mąstymas, kaip matrica arba tinklelis, yra tas vienijantis pradas ir pagrindas, kuriame randasi giminystės sampratų ir atvaizdų įvairovė. Kažkur jo gilumoje glūdi santuoka, abipuse (kognatine) kilme ir šalutine (kolateraline) linija pagrįstos giminystės idėja, atpažįstama istorinėje perspektyvoje.

Literatūra

Astuti Rita. 2000. Kindreds and Descent Groups: New Perspectives from Madagascar, Carsten J. (ed.). *Cultures of Relatedness: New Approaches to the Study of Kinship*: 90–103. Cambridge: Cambridge University Press.

Bamford Sandra, Leach James. 2009. Introduction: Pedigrees of Knowledge. Anthropology and Genealogical Method, Bamford S., Leach J. (eds). *Kinship and Beyond: the Genealogical Method Reconsidered*: 1–23. New York, Oxford: Berghahn Books.

Bestard-Camps Joan. 1991. *What's in a Relative: Household and Family in Formentera*. New York, Oxford: Berg Publishers Limited.

Bouquet Mary. 1996. Family Trees and their Affinities: the Visual Imperative of the Genealogical Diagram, *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 2(1): 43–66.

Bouquet Mary. 2001. Making Kinship with an Old Reproductive Technology, Franklin S., McKinnon S. (eds). *Relative Values: Reconfiguring Kinship Studies*: 85–115. Durham, London: Duke University Press.

Burguière André, Klapisch-Zuber Christiane, Segalen Martine, Zonabend Françoise (eds). 1996. *A History of the Family*. Cambridge, Massachusetts: the Belknap Press of Harvard University Press.

Cadoret Anne. 2010. Giminystė ir motinystės pavidalai, Čepaitienė A. (sud.). *Socialinė antropologija, etnografija ir biotechnologija*: 117–127. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Campbell Ben. 2010. Pasirinkimai būti žmogumi, Čepaitienė A. (sud.). *Socialinė antropologija, etnografija ir biotechnologija*: 59–82. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Carsten Janet. (ed.). 2007. *Ghosts of Memory: Essays on Remembrance and Relatedness*. Oxford: Blackwell Publishing.

Čepaitienė Auksuolė. 2003. Giminystė ir socialinis bei kultūrinis tapatumas dabartinėje Lietuvos visuomenėje, *Lietuvių katalikų mokslo akademija: suvažiavimo darbai* 18(1): 197–207.

Čepaitienė Auksuolė. 2009. Imagining Assisted Reproductive Technologies: Family, Kinship and „Local Thinking“ in Lithuania, Edwards J., Salazar C. (eds.). *European Kinship in the Age of Biotechnology*: 29–44. Oxford, New York: Berghahn Books.

Dal Vladimir. 1955(1881). *Tolkovyj slovar živogo velikorusskogo jazyka* 2. Moskva: Gosudarstvennoje izdatelstvo inostrannyh i nacionalnyh slovarej (rusų kalba).

Douglas Mary. 2003. *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*. London and New York: Routledge.

Duranti Aleksandro. 2010. Husserl, Intersubjectivity and Anthropology, *Anthropological Theory* 10(1–2): 16–35.

Edwards Jeanette. 1999. *Born and Bred: Idioms of Kinship and New Reproductive Technologies in England*. Oxford: Oxford University Press.

Edwards Jeanette. 2010. Socialinė antropologija, etnografija ir biotechnologija: peržengiant socialinę dekonstrukciją, Čepaitienė A. (sud.). *Socialinė antropologija, etnografija ir biotechnologija*: 19–38. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Edwards Jeanette, Strathern Marilyn. 2000. Including Our Own, Carsten J. (ed.). *Cultures of Relatedness: New Approaches to the Study of Kinship*: 149–166. Cambridge: Cambridge University Press.

Enfield N. J. 2005. The Body as a Cognitive Artifact in Kinship Representations: Hand Gesture Diagrams by Speakers of Lao, *Current Anthropology* 46(1): 51–81.

Finkler Kaja. 2000. *Experiencing the New Genetics: Family and Kinship on the Medical Frontier*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Finkler Kaja. 2001. The Kin in the Gene: the Medicalization of Family and Kinship in American Society, *Current Anthropology* 42(2): 235–263.

Fortes Meyer. 1969. *Kinship and the Social Order: the Legacy of Lewis Henry Morgan*. London: Routledge and Kegan Paul.

Gaunt David. 2001. Kinship: Thin Red Lines or Thick Blue Blood, Kertzer D. I., Barbagli M. (eds.). *Family Life in Early Modern Times 1500–1789*. Vol. 1: 257–287. New Haven and London: Yale University Press.

Guichard Pierre, Cuvillier Jean-Pierre. 1996. Barbaran Europe, Burguière A., Klapisch-Zuber Ch., Segalen M., Zonabend F. (eds). *A History of the Family* 1: 318–378. Cambridge, Massachusetts: the Belknap Press of Harvard University Press.

Harris Marvin. 1998. *Kultūrinė antropologija*. Kaunas: Tvermė.

Helmreich Stefan. 2001. Kinship in Hypertext: Transubstantiating Fatherhood and Information Flow in Artificial Life, Franklin S., McKinnon S. (eds.). *Relative Values: Reconfiguring Kinship Studies*: 116–143. Durham, London: Duke University Press.

Katkus Mikalojus. 1965. *Raštai*. Vilnius: Vaga.

Kronenfeld David B. 2001. Introduction: the Uses of Formal Analysis re Cognitive and Social Issues, *Anthropological Theory* 1(2): 147–172.

Legrand Caroline. 2005. Nation, Migration and Identities in Late Twentieth Century Ireland, *Narodna Umjetnost – Hrvatski Časopis za Etnologiju i Folkloristiku* 42(1): 47–63.

Lévi-Strauss Claude. 1953. Social Structure, Kroeber A. L. (ed.). *Anthropology Today*: 524–553. Chicago, London: the University of Chicago Press.

Lévi-Strauss Claude. 1997. *Laukinis mąstymas*. Vilnius: Baltos lankos.

Lietuvių kalbos žodynas 5. 1959. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Nash Catherine. 2002. Genealogical Identities, *Environment and Planning D: Society and Space* 20: 27–52.

Parkin Robert. 1997. *Kinship: an Introduction to Basic Concepts*. Oxford: Blackwell Publishing.

Parkin Robert. 2004. Introduction. Terminology and Affinal Alliance, Parkin R., Stone L. (eds.). *Kinship and Family: an Anthropological Reader*: 121–135. Oxford: Blackwell Publishing.

Parkin Robert, Stone Linda. 2004. General Introduction, Parkin R., Stone L. (eds.). *Kinship and Family: an Anthropological Reader*: 1–23. Oxford: Blackwell Publishing.

Peletz G. Michael. 2001. Ambivalence in Kinship since the 1940's, Franklin S., McKinnon S. (eds.). *Relative Values: Reconfiguring Kinship Studies*: 413–444. Durham, London: Duke University Press,

Porqueres i Gené Enric. 2000. Cognatisme et voies du sang: la créativité du mariage canonique, *L'Homme* 154–155: 335–356.

Porqueres i Gené Enric, Wilgaux Jérôme. 2009. Incest, Embodiment, Genes and Kinship, Edwards J., Salazar C. (eds.). *European Kinship in the Age of Biotechnology*: 112–127. Oxford, New York: Berghahn Books.

Read Dwight W. 2001. Formal Analysis of Kinship Terminologies and its Relationship to What Constitutes Kinship, *Anthropological Theory* 1(2): 239–267.

- Schneider David M. 1968. *American Kinship: a Cultural Account*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Schneider David M. 1984. *A Critique of the Study of Kinship*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Segalen Martine. 1986. *Historical Anthropology of the Family*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strathern Marilyn. 1992. *After Nature: English Kinship in the Late Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strathern Marilyn. 2005. *Kinship, Law and the Unexpected: Relatives are Always a Surprise*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Szynkiewicz Slawoj. 1992. *Pokrewienstwo. Studium etnologiczne*. Warszawa: UW.
- Tyler Katarine. 2010. Baltųjų etniškumo dekolonizavimas: domėjimasis genetikos mokslu, Čepaitienė A. (sud.). *Socialinė antropologija, etnografija ir biotechnologija*: 83–116. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Vyšniauskaitė Angelė. 1964. Lietuvių valstiečių šeima, Vyšniauskaitė A. (sud.). *Lietuvių etnografijos bruožai*: 437–447. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Vyšniauskaitė Angelė. 1995. Kaimo šeima, Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*: 104–151. Vilnius: Mintis.
- Ward Barbara E. 1965. Varieties of the Conscious Model: the Fishermen of South China, Banton M. (ed.). *The Relevance of Models for Social Anthropology*: 113–138. London: Tavistock Publications.

An Idea and a Picture of Kinship: Genealogical Thinking in Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Summary

The article analyses the “folk” images of kinship represented in people’s oral explanations about what kinship is, and in genealogical diagrams and pictures that many of them possess. Those conceptual understandings of kinship are considered as intellectually constructed conscious models identified and documented ethnographically (Lévi-Strauss 1953). They are ideas and pictures of kinship, which, according to people, are individual, and are made and created by them. They seem to be similar to norms, but are not norms. They are rather

political, taxonomical or, better said, cosmological structures. Drawing on those understandings, people classify relatives, alive or dead, with whom they are related by blood or marriage, including them into one's *own* kin or excluding as strangers, or even negating the very essence and meaning of kinship. Significantly, the "folk" conceptualisation of kinship, which I was trying to approach while being in the field, seemed to be constituted from a variety of individual models (Ward 1965), and was not unlike a multi-coloured mosaic where every idea looked as a unique quality and essence formulated on an intellectual level.

The aim of the article is to investigate kinship as an oral and a pictorial idea, which is expressed individually, and try to find any kind of logic in this diversity of images. The article draws strongly on ethnographies and gives the voice and authority to people and interviewees. It consists of four parts. The first part discusses theoretical approaches, which allow looking at kinship as an intellectual construction – a conscious model – of people, and shows ways of dealing with the ethnographic reality. The second part analyses people's orally presented images and understandings of kinship; the third, deals with the diversity and creativity of genealogical diagrams that have recently become very popular in Lithuania; the fourth, investigates kinship thinking represented in a folk "counting system", which is based on a body image and a notion of *kelis* – "articulation" or "joint". The article emphasises that, despite the differences in kinship thinking and people's underlined individuality of concepts, genealogical thinking remains the main idea of kinship in Lithuania. Genealogical thinking is there like a grid on which a variety of "folk" images of kinship appear.

The empirical background of the paper is material obtained during field research and ethnographic enquiry in Lithuania during 1997–2007. The main research was done while working on a research programme, "Ethnicity and Social Solidarity", of the Lithuanian Institute of History (1999–2006), a project, "Normative and Folk Ideation of Kinship and Ethnicity (2005)", financed by the Lithuanian State Science and Studies Foundation, and the international 5PF project "Public Understanding of Genetics: a Cross-cultural and Ethnographic Study of the 'New Genetics' and Social Identity (2002–2005)".

Gauta 2010 m. rugpjūčio mėn.